

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-2/49>

Дербеньова Л. В.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

КАЗКОВИЙ ІНШОСВІТ І ГЕРМЕНЕВТИКА: РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Т. П. ВОРОВОЇ «ГЕРМЕНЕВТИЧНІ ПАРАДИГМИ РОСІЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК І НЕКАЗКОВИХ ТВОРІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ»¹

Вплив казки на сучасну людину можна порівняти з унікальним тригером еволюції душі, спотвореної дисгармонією техногенної цивілізації. У цьому, можливо, приховано пояснення дивовижної сталості уваги і зацікавлення вчених до золотого століття казкового жанру першої половини ХІХ ст., оскільки природа людини прекрасно резонує із вербальністю казки, її «соціальним» кодом (С. Мелетинський) і глибинною семантикою, що базується на життєво важливих пріоритетах: вмінні розпізнавати добро і зло, визнанні верховності духовних цінностей над матеріальними, культивуванні особистістю позитивних якостей і т. ін.

Вивчення казок на сучасному етапі – вагома справа, оскільки дослідника чекає зустріч з яскравими та змістовними роботами авторитетних попередників – М. Азадовського, М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Е. Мелетинського, В. Проппа, Б. Томашевського, Л. Брауде, Л. Дерези, Г. Изотової, Л. Казакової, О. Калашнікової, С. Карпенко, О. Кіченко, А. Козлової, М. Липовецького, І. Лупанової, Д. Медріша, Е. Нейолова, В. Непомнящего, А. Нямцу, Л. Овчинникової, В. Осмоловського, Е. Померанцевої, Г. Сильченко, С. Скачкової, Н. Стафеевої, О. Тиховської, І. Трофимової, Ю. Фесенко, Л. Фролової, О. Халуторних, О. Черкашиної, О. Чернишової, М. Шустова, Н. Юган і багатьох інших вчених, які зробили помітний внесок в еволюцію казкознавства. Закономірним фактом є те, що завдяки їхнім численним працям казковий жанр отримав різнобічне вивчення, яскраве освітлення свого тематичного багатства,

образної креативності, таємничої символічності, вивірених аналіз казкових творів на основі їх нерозривного зв'язку з культурними традиціями.

Корпус наукових розвідок, присвячених казці, постійно збільшується і доповнюється. У цьому річищі знаходиться і запропонована монографія Т. Ворової: матеріалом для її праці слугували багаточисленні казки як російських класиків, твори яких достатньо вивчені поколіннями вчених, так і письменників так званого «другого ряду», поетикальні та наративні особливості творів котрих вивчені недостатньо. Проте «другорядні» письменники зробили свій скромний внесок у формування жанру літературної казки.

Отже, складність завдання, яке ставить перед собою Т. Ворова – у контексті існуючих наукових розвідок презентувати власну дослідницьку позицію щодо тлумачення творів казкового літературного жанру. Опора на роботи попередників дозволяє дослідниці відслідкувати історію зародження та еволюцію казкознавства від початку ХІХ ст. і до теперішнього часу, а наукова новизна монографії прослідковується у використанні теоретичної платформи на базі герменевтики, яка тривалий час побутувала на периферії уваги вчених-казкознавців.

У процесі реалізації цього завдання головну увагу сфокусовано на формуванні герменевтичних парадигм і герменевтичному трактуванні традиційних казкових сюжетів. Герменевтична методологія в інтерпретації текстів казкового літературного жанру у вітчизняному літературознавстві використовується вперше, що заслуговує на особливу увагу, оскільки такий науковий підхід доповнює основоположні розвідки попередників, дослідження яких – при всій своїй ваговитості –

¹ Ворова Т. П. Герменевтические парадигмы русских литературных сказок и несказочных произведений первой половины XIX века : монография. Днепр, 2021.

вимагають в аспекті обраної теми уточнень і узагальнень.

У теоретичному розділі, присвяченому історії казкознавства, зазначається, що в наукових дискурсах казка аналізувалася під кутом зору етнографії, фольклористики, міфології; вона розглядалася в площині різноманітних теорій, пов'язаних із сюжетними запозиченнями, стабільністю певних функцій, типологією системи героїв і т. ін. Авторкою усвідомлено уникається використання звичного підходу до розгляду казкознавства як полемічної арени для представників різних літературних течій, спрямувань чи груп, оскільки захоплення мозаїчним описом різного роду літературної боротьби неухильно відволікає та віддаляє від головного – ідейного контенту казки, її істинної природи, життєвої основи та внутрішньої сили.

Вивчення казки у герменевтичному ракурсі – у призмі бачення Ф. Шлейєрмахера – фіксується на особливих позиціях і виступає за межі вже існуючих теорій і галузей їх ужитку. Можливо, із цієї точки зору є справедливим сприйняття казкових кластерів у якості стоп-кадрів певних історичних картин, варіативно відображених у нескінченному дзеркальному коридорі дивовижних авторських казок.

Авторка монографії комбінує багатий фактичний матеріал із результатами досліджень знаних вчених-казкознавців, що робить представлену розвідку насиченою та інформативною.

Цьому сприяє професійне використання механізмів герменевтичного, когнітивного, порівняльно-типологічного, історико-літературного, структурно-семантичного, нумерологічного аналізу у сполучі з прийомами контекстної експлікації, історичної реконструкції, традиційного літературознавчого аналізу, що містить елементи описовості, історико-культурного коментаря та кількісних підрахунків. У цілому це дозволяє виявити ключові характеристики (з рисами наступності та інновації) і прослідкувати принципів особливості російської літературної казки розглядуваного періоду.

До переваг рецензованої роботи, безсумнівно, належить гарно продумана і чітко спланована структура монографії, що сприяє логічній, системній репрезентації актуалізованої теми.

Із другого по п'ятий розділ монографії подано базовий аналіз п'яти пушкінських казок, використаних у якості певної парадигми для співвіднесення і порівняння різноманітних ракурсів і контекстів із казками інших письменників студійованого періоду. У шостому розділі розгля-

нута комбінаторика усіх п'яти виділених моделей у межах окремих творів, а також казки фантазійного характеру, що виступають за межі основних герменевтичних парадигм, але, разом із тим, долучаються до певної сюжетно-тематичної спільноти.

Варто особливо відзначити відсутність у рецензованій роботі життєписів, літературних портретів, біографічних елементів письменників-казкарів. На противагу цьому демонструється та позиціонується фокусування усього спектру уваги винятково на текстовому, образному, символічному аналізі казок з наступним осмисленням та інтерпретацією отриманих результатів. Ця непорушна триєдність – аналіз, осмислення, інтерпретація – слугує фундаментом для вибудовування власної концепції дослідниці, яка у такий спосіб зводить місток до іншої реальності, котра послідовно розширюється, захоплено вивчається, з цікавістю трактується, сприяючи тим самим створенню неповторної аури – образів, символів, міфологем – в розмаїтті можливих відтінків і тональностей.

Активізація текстового аналізу починається із уведення терміна «синтезований психотип» особистості (Л. Беленіцький), який застосовується для узагальнення психологічних характеристик усіх дійових осіб в єдиній моделі однієї і тієї ж казки. У рамках цього процесу відбувається розподіл всіх персонажів на три групи: а) безіменні персонажі з низовим рівнем самостійності, б) персонажі з власними іменами у якості соціальної номенклатури і середнім рівнем самостійності, в) персонажі з чарівними властивостями і високим еволюційним рівнем розвитку.

За першим етапом, пов'язаним з формуванням моделі синтезованого психотипу, виступає другий етап казкової аналітики, який базується на роз'ясненні одного з п'яти можливих рівнів свідомості, притаманних конкретній казковій групі.

Метою останнього етапу (мабуть, найбільш складного з трьох) є виділення блоку специфічних характеристик часу, що відрізняються в різних групах казок. Необхідність даного етапу обґрунтовується такою тезою: якщо час – це бог, який особисто контролює певні періоди людської еволюції (відповідно до стародавньої концепції про час), то сліди його впливу можна простежити за казками, які незмінно зберігають риси минулих епох.

Для розгляду кожної групи казок використовується ретельно виважена аналітична схема: спочатку досліджуються знакові системи тексту, які поєднуються у смислові поля; потім нові значення піддаються тлумаченню і інтегруються всередині

герменевтичного кола в триєдності підсвідомого, свідомого і надсвідомого рівнів. Нетиповий підхід призводить до нетипової інтерпретації російської літературної казки, але саме такий критерій демонструє продуктивність і ефективність наукових пошуків.

Необхідно визнати, що авторці повністю вдалося досягти бажаного результату і вибудувати власну платформу для вивчення своєрідності літературних казок.

На підґрунті ключових інформаційних блоків робиться декілька важливих узагальнень.

Перше з них вказує на існування фабульного і тематичного паралелізму, яке визнається домінуючим при співставленні казок різних авторів і підтвердженні їх спорідненої основи.

Друге узагальнення пов'язане із психотипом особистості персонажів, що мають неоднаковий перелік рис і характеристик у п'яти пушкінських казках та типологічно подібних до них казок інших письменників.

Герменевтика художнього казкового тексту сприяє конкретизації третього узагальнення про структуротворчу, змістоформуєчу основу у формі містерій з типовими ланцюжками символічних і образних рядів; серцевина містерій виявляється у вигляді архетипу як першообразу.

Схематизація сюжетних ходів у казках допомагає виділити і узагальнити певні константи містерій в існуючих сюжетно-тематичних моделях. Підкреслимо вагому значущість даної роботи внаслідок великого обсягу обробленого досліджуваного матеріалу, ретельного аналізу казкових творів, вибудовування багаторядних понятійних пластів та інтерпретацій, які набувають форми майстерної аналітики неминуче розрізненої первинної інформації.

Високий рівень узагальнень дозволяє дослідниці сформулювати висновок, що за ступенем насиченості та концентрації символіки казкові

твори О. Пушкіна, В. Жуковського, П. Єршова, М. Язикова, М. Гоголя, А. Погорельського, М. Лермонтова, І. Киреевського, В. Одоевського, М. Хераскова і деяких інших письменників наближаються до міфу із виявленням п'яти-семи рівнів інтерпретації казкової оповіді. Зазвичай у казковому тексті можна розпізнати форму суспільного правління, певні релігійні доміанти, модель взаємодії між персонажами, синтезований психотип особистості, містерію, певних духовних кураторів. Особливо відмічається, що для частини проаналізованих казкових творів характерним є використання астрософії з підвищеним рівнем специфічних образів-символів. У той самий час у казках письменників другого ряду (Б. Бронніцина, І. Ваненко, О. Востокова, І. Сахарова, О. Сомова, Л. Михайлова, Н. Полевого, А. Полежаєва і деяких інших) пунктирно позначені лише окремі сюжетні лінії через малий обсяг творів і спрощення сюжетної системи.

У цілому можна констатувати цілком сформоване наукове мислення Т. Ворової, а також квалітативність і ретельність викладеного нею матеріалу; ідейна насиченість наукового доробку підштовхує до подальших роздумів і обговорень, а це є безумовною ознакою новаторської самостійної роботи.

Підкреслюю нерозповсюджене застосування герменевтичного методу у дослідженні казкових творів як феномену культури, тому представлені аспектні розробки герменевтичних парадигм російської літературної казки можуть сприяти заповненню існуючої лакуни і розширенню уявлень про казку, її важливість та значущість.

Монографія Т. Ворової постає актуальним вагомим дискурсом і буде, безперечно, цікавою для спеціалістів-казкознавців, викладачів, аспірантів, студентів та усіх, хто захоплюється літературними казками.